

Bijdrage van multifunctionele landbouwbedrijven aan natuur & landschap.

M. Klieverik, H. Korevaar & A.J. Visser

Praktijkonderzoek Plant & Omgeving B.V.
PPO-agv
Augustus 2009

Projectnummer: KB 32500500

© 2009 Wageningen, Praktijkonderzoek Plant & Omgeving B.V.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Praktijkonderzoek Plant & Omgeving.

Praktijkonderzoek Plant & Omgeving B.V. is niet aansprakelijk voor eventuele schadelijke gevolgen die kunnen ontstaan bij gebruik van gegevens uit deze uitgave.

Projectnummer: KB 32500500

Dit onderzoek is onderdeel van het strategisch onderzoekprogramma Kennisbasis thema 1 “Duurzame ontwikkeling van de groenblauwe ruimte in een veranderende wereld”, dat gefinancierd wordt door het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Voedselkwaliteit en uitgevoerd wordt door Wageningen UR.

Praktijkonderzoek Plant & Omgeving B.V.

PPO-AGV

Adres : Edelhertweg 1, Lelystad
: Postbus 430, 8200 AK Lelystad
Tel. : 0320 291111
Fax : 0320 - 230479
E-mail : info.ppo@wur.nl
Internet : www.ppo.wur.nl

Inhoudsopgave

pagina

VOORWOORD	5
INLEIDING	6
1.1 Introductie en vraagstelling	6
1.2 Begrippen	6
1.3 Afbakening onderzoek	7
2 MATERIAAL EN METHODEN	8
2.1 Vergelijking natuur en landschap	8
2.1.1 Criteria vergelijking natuur- en landschapselementen	8
2.1.2 Selectie van bedrijven	8
2.1.3 Dataverwerking	9
2.1.4 Werkwijze vergelijking natuur- en landschapselementen	9
2.2 Waardering natuur- en landschap	9
2.2.1 Criteria waardering natuur- en landschapselementen	9
2.2.2 Werkwijze waardering natuur- en landschapselementen	9
3 RESULTATEN 'VERGELIJKING BIJDRAGE AAN NATUUR- EN LANDSCHAP'	10
3.1 Resultaten interviews ondernemers	10
3.2 Conclusie enquêtes ondernemers	12
3.3 Resultaten inventarisatie landschapselementen	13
3.4 Conclusies	14
3.5 Aanbevelingen voor verder onderzoek	14
4 RESULTATEN 'WAARDERING NATUUR- EN LANDSCHAP'	15
4.1 Uitkomsten van de enquête	15
4.2 Opmerkingen bij de uitkomsten van de enquête	17
4.3 Conclusies	17
4.4 Aanbevelingen vervolgonderzoek enquêtes bezoekers	17
5 DISCUSSIE	18
6 REFERENTIES	19
BIJLAGE 1. VRAGEN TIJDENS DE INTERVIEWS BIJ ONDERNEMERS	20
BIJLAGE 2. ENQUÊTEVRAGEN VOOR BEZOEKERS EN DE GEGEVEN ANTWOORDEN.	22
BIJLAGE 3. RESULTATEN UIT DE INVENTARISATIE.	27

Voorwoord

Multifunctionele landbouw is volop in beweging en de ontwikkelingen in de sector zijn over het algemeen zeer positief. Toch duikt ook regelmatig de discussie op of multifunctionele landbouw niet juist verrommeling en aantasting van natuur- en landschap tot gevolg heeft. Aan de andere kant kan ook de stelling gehanteerd worden dat multifunctionele landbouw juist resulteert in meer natuur- en landschap. Immers, multifunctionele landbouwbedrijven stellen hun bedrijven open voor het ontvangen van bezoekers en klanten. Een aantrekkelijk ingericht erf en bedrijf met aandacht voor natuur- en landschap kan voor deze bedrijven een belangrijk onderdeel van hun bedrijfsstrategie zijn. Dat zou kunnen betekenen dat multifunctionele landbouwbedrijven daarbij meer aandacht besteden aan natuur en landschap dan reguliere bedrijven, om zo een aantrekkelijke omgeving te bieden aan de bezoekers. In dit onderzoek hebben we onderzocht of deze veronderstelling klopt, dus of multifunctionele bedrijven meer natuur en landschap op hun bedrijf hebben gerealiseerd. Daaraan hebben we de vraag gekoppeld of de bezoekers die op deze bedrijven komen deze extra inspanning waarnemen en waarderen.

Dit onderzoek is uitgevoerd op multifunctionele en reguliere (niet multifunctionele) landbouwbedrijven in Groningen en Noord-Brabant. Op deze plek willen we de ondernemers bedanken die bereid zijn geweest om bedrijfsgegevens beschikbaar te stellen, zonder hun medewerking was dit onderzoek niet mogelijk geweest. Ook dank aan Neeke van Zwol die tijdens haar stage bij PPO-AGV de meeste interviews met de ondernemers heeft afgenomen en aan Marjolein Elings van PRI die heeft meegewerkt aan de opzet en uitwerking van de enquête voor de bezoekers op de bedrijven.

Andries Visser

Inleiding

1.1 Introductie en vraagstelling

Steeds meer landbouwbedrijven ontwikkelen op hun bedrijf nieuwe takken gericht op het leveren van diensten naast de primaire productie. Voorbeelden hiervan zijn zorglandbouw, huisverkoop, recreatie, educatie, natuur- en landschapsbeheer, kinderopvang etc. Ongeveer 30% van de landbouwbedrijven doet momenteel aan een of andere vorm van multifunctionele landbouw. Op een bedrijf kan zowel één vorm als een combinatie van meerdere vormen van multifunctionele landbouw worden aangeboden.

Activiteiten op multifunctionele bedrijven hebben meestal tot gevolg dat het bedrijf wordt opengesteld en ingericht voor het ontvangen van bezoekers. Naast technische maatregelen als het aanleggen van infrastructuur/parkeerplaatsen en de inrichting van gebouwen, bestaat het idee dat multifunctionele bedrijven meer aandacht besteden aan natuur- en landschapsbeheer op hun bedrijven. Dit omdat een meer natuurlijke uitstraling van het bedrijf meer klanten zou trekken en aansluit bij de wens van klanten die deze bedrijven bezoeken. Daarnaast kunnen bepaalde doelgroepen (met name in de zorg) een deel van hun dagbesteding besteden aan het onderhoud van deze natuur. Natuur op deze bedrijven wordt zo een onderdeel van de bedrijfsvoering en wordt dan dus vanuit een intrinsieke motivatie van de ondernemer aangelegd. Dat is duidelijk een andere motivatie voor natuur dan aanleg en beheer via het Programma beheer waarin subsidies ontvangen worden voor een periode van 6 jaar. Als natuur wordt aangelegd als onderdeel van de bedrijfsvoering of bedrijfsfilosofie is de kans dat deze natuur duurzaam wordt ingepast groter dan bij een tijdelijke subsidieregeling.

In dit onderzoek werd onderzocht of multifunctionele bedrijven die mensen op hun bedrijf ontvangen meer aandacht besteden aan natuur- en landschap op hun bedrijven dan hun collega's die alleen een primaire productie tak hebben. Daarnaast werd in het onderzoek ingegaan op de vraag of de bezoekers van multifunctionele bedrijven de bijdrage van deze bedrijven aan natuur en landschap zien en waarderen.

Doelstelling.

Kwantificeren en analyseren van de bijdrage die multifunctionele bedrijven leveren aan het landschap in hun omgeving. Daarnaast inzicht verkrijgen in de (belevings)waarde die bezoekers van deze bedrijven (klanten/cliënten) toekennen aan deze inspanningen.

1.2 Begrippen

Een *multifunctioneel bedrijf* zoekt verbinding met de samenleving en de ondernemers willen naast 'boeren' ook 'iets met mensen' doen. De bedrijven zijn toegankelijk, de ondernemers stellen hun bedrijf (fysiek en virtueel) open en profileren zich met een eigen gezicht. Een *regulier bedrijf* concentreert zich volledig op de primaire productie.

Natuur- en landschapselementen hebben een grote cultuurhistorische en landschappelijke waarde en geven iedere streek een unieke en herkenbare uitstraling. Deze elementen als bijvoorbeeld bosjes, hagen en poelen worden kleine landschapselementen genoemd. Natuur- en landschapselementen op landbouw bedrijven zijn de oppervlakken/elementen die niet worden gebruikt voor het produceren van primaire producten¹ als akkerbouwgewassen en melk/vlees. Vaak hebben elementen een (historische) relatie met het bedrijf, bijvoorbeeld het gebruik van houtwallen als veekering en voor brandhout. Uit agrarische natuur- en landschapselementen zijn meestal geen inkomsten te halen. In veel gevallen wordt het onderhoud en/of de aanleg van natuur- en landschapselementen vergoed door middel van subsidies.²

¹ Een uitzondering hierop zijn graslandpakketten binnen de veehouderij. Graslandpakketten leveren wel beperkingen op in de bedrijfsvoering, maar het (natuur)gras kan wel worden ingezet t.b.v. de primaire productie, bijvoorbeeld als voer voor jongvee.

² Bijvoorbeeld via de landelijke Subsidieregeling Agrarisch Natuurbeheer of provinciale vergoedingen voor bijvoorbeeld akkerranden.

1.3 Afbakening onderzoek

Deelgebieden / regio's.

Het onderzoek is uitgevoerd in twee provincies, Groningen en Noord-Brabant. Groningen wordt gekenmerkt door een meer open en grootschalig landschappelijk karakter. De landbouw heeft in grote delen van Groningen nog voldoende perspectief voor het uitoefenen van de (primaire) landbouw. Noord-Brabant kent een meer besloten en kleinschalig landschap waarbij de landbouw op veel plaatsen onder druk staat van verstedelijking of andere functies (o.a. natuur).

Bedrijven.

In deze studie zijn multifunctionele bedrijven aangemerkt als bedrijven die een landbouwkundige bedrijfsopzet hebben met primaire productie (=voedsel produceren) en daarnaast andere activiteiten of diensten aanbieden. Reguliere bedrijven zijn bedrijven die uitsluitend zijn ingericht op primaire productie. Zie paragraaf 2.1.1 voor een uitgebreidere toelichting op de criteria.

Inventarisatie en enquêtes.

De inventarisatie is kwantitatief. Van de aanwezige elementen op het bedrijf zijn aantallen en oppervlaktes (lengte * breedte) bepaald. Zowel 'groene' als 'blauwe' elementen zijn meegenomen in het onderzoek. Vragen als hoe de onderhoudsstaat is van elementen en of de elementen wel goed zichtbaar en/of bereikbaar zijn voor de bezoeker vallen buiten de inventarisatie. In bijlage 3 is een overzicht opgenomen van alle geïnventariseerde elementen.

Om inzicht te krijgen in de beelden van bezoekers ten aanzien van de aanwezige natuur zijn enquêtes afgenomen. Deze enquêtes zijn op 5 bedrijven in Noord-Brabant afgenomen. Selectie van deze bedrijven is gebeurd op basis van aantallen bezoekers en het voorkomen van natuur- en landschapselementen.

2 Materiaal en methoden

Het onderzoek bestond uit twee delen.

Het eerste deel omvatte een inventarisatie naar de hoeveelheid agrarische natuur- en landschapselementen op multifunctionele en reguliere bedrijven. Hierbij was het doel om vast te stellen of bedrijven die zich richten op multifunctionele activiteiten een grotere bijdrage leveren aan natuur en landschap dan bedrijven die louter een productiefunctie hebben. Verder werd aan ondernemers een vragenlijst voorgelegd die inging op zijn/haar houding ten opzichte van natuur en landschappelijke elementen op het bedrijf.

Het tweede deel betrof het houden van enquêtes onder bezoekers van multifunctionele bedrijven naar de waardering van natuur en landschap. Dit had als doel om vast te stellen of bezoekers van multifunctionele bedrijven de bijdrage van deze bedrijven aan natuur en landschap zien en waarderen. In paragraaf 2.1 en 2.2 worden methodiek en werkwijze per onderdeel verder toegelicht.

2.1 Vergelijking natuur en landschap

De kwantitatieve vergelijking betrof een inventarisatie naar landschapselementen op multifunctionele en reguliere bedrijven. Aan de ondernemers is een korte vragenlijst voorgelegd over de bedrijfssituatie en aanwezige natuur- en landschapselementen.

2.1.1 Criteria vergelijking natuur- en landschapselementen

Om te bepalen of er verschillen zijn tussen multifunctionele en reguliere bedrijven werden op 30 multifunctionele bedrijven en 30 reguliere bedrijven het oppervlak en de aantallen van de aanwezige natuur- en landschapselementen geïnventariseerd. Aangezien het landschapstype waarin een bedrijf ligt sterk bepalend is voor de hoeveelheid natuur die aanwezig is op een bedrijf, is ervoor gekozen om te werken met gepaarde bedrijven. Uit hetzelfde gebied werd steeds gezocht naar zowel een multifunctioneel bedrijf als een regulier bedrijf om uiteindelijk in de analyse van de gegevens de factor landschapstype uit te kunnen sluiten. Eenzelfde werkwijze werd eerder gehanteerd bij onderzoek naar de effectiviteit van het Programma Beheer (Klein *et al.* 2001). De aan elkaar gepaarde bedrijven moesten aan de volgende criteria voldoen:

- het multifunctionele bedrijf is toegankelijk voor bezoekers, het reguliere bedrijf heeft geen vorm van multifunctionele landbouw³ waarbij er sprake is van bezoekers;
- zijn gelegen in hetzelfde landschapstype en bij voorkeur gelegen op een zo kort mogelijke afstand van elkaar, in ieder geval zodanig dat externe factoren gelijk zijn (bijvoorbeeld hetzelfde landschapstype);
- zijn van hetzelfde type bedrijf (akkerbouw, veehouderij, fruit, etc.);
- hebben bij voorkeur geen vormen van betaalde diensten voor natuur- en landschapsbeheer (SAN-beheersovereenkomst of provinciale vergoeding voor onderhoud).

2.1.2 Selectie van bedrijven

Uit verschillende bronnen (onderzoeksprogramma's Wageningen-UR, Vrienden van het Platteland, belangensites) is een uitgebreide lijst opgesteld van multifunctionele bedrijven in Noord-Brabant en Groningen. Met behulp van het statistische programma GenStat (Payne *et al.* 2008) is een random lijst van deze bedrijven gegenereerd. Allereerst werden 27 multifunctionele bedrijven geselecteerd door de bedrijven te vragen voor deelname aan het project in de volgorde van de random lijst. Nadat een multifunctionele ondernemer had toegezegd werd daar vervolgens een reguliere collega bijgezoekt volgens de eerder beschreven criteria.

³ Agrarisch natuurbeheer kan worden gezien als een multifunctionele activiteit. In dit onderzoek is als criteria opgenomen dat er sprake moet zijn van (structurele) openstelling voor bezoekers. Hierdoor zijn reguliere ondernemers met natuur- en landschapsbeheer niet aangemerkt als multifunctioneel bedrijf.

2.1.3 Dataverwerking

De gegevens in de tabellen in de tekst zijn berekend met GenStat. De toets op het effect van multifunctionele landbouw, gemiddeld over de data uit beide provincies, is uitgevoerd met REML (Payne et al., 2008), waarbij regio binnen provincie is opgenomen als een random term. Het effect op multifunctionele landbouw werd getoetst gemiddeld over alle data. Bij de tabellen in de bijlagen zijn de gemiddelden berekend over de percelen waar de betreffende elementen zijn waargenomen.

2.1.4 Werkwijze vergelijking natuur- en landschapselementen

Inventarisatie.

Voorafgaand aan de inventarisatie is door middel van een kort gesprek met de ondernemer informatie verzameld over het bedrijf (Bijlage 1). Gegevens werden verzameld over: het type bedrijf (akkerbouw, veehouderij etc.), welke multifunctionele activiteiten er aanwezig zijn, de aanwezige natuur- en landschapselementen, eigendomsituatie en motivatie van de ondernemer om aan natuur- en landschapsbeheer te doen.

De inventarisatie richtte zich op twee onderdelen: de erfbeplanting en natuur- en landschapselementen op het (productie)land van de huiskavel.

De privé-tuinen zijn niet meegenomen in het onderzoek. Deze waren niet toegankelijk of niet zichtbaar. Wel is de beplanting die de tuin begrenst (o.a. hagen, bosplantsoen) meegenomen, evenals beeldbepalende/zichtbare elementen voor bezoekers (voornamelijk bomen). Ook is 'functioneel gazon' niet meegenomen in de inventarisatie. Deze bestaat meestal uit gazon ten behoeve van parkeerplaatsen of staanplaats voor caravan of tent. Wel zijn kruidige vegetaties meegenomen die ten behoeve van de bezoeker zijn aangelegd (extensief (speel)gazon, moestuin/kruidentuin).

Ook geologische elementen als steilranden, terpen en dergelijke zijn niet in het onderzoek meegenomen. Het voorkomen van deze elementen hangt sterk af van de locatie van de bedrijven en vaak is er een verplichting vanuit de provincie en/of gemeente om deze elementen in stand te houden. Het feit of het gaat om een multifunctioneel of regulier bedrijf speelt hierbij geen rol.

2.2 Waardering natuur- en landschap

Op 5 multifunctionele bedrijven is aan bezoekers gevraagd hoe zij natuur- en landschap op het bedrijf beleven en waarderen.

2.2.1 Criteria waardering natuur- en landschapselementen

De bedrijven waar vragenlijsten aan bezoekers werden voorgelegd moesten voldoende natuur- en landschapselementen op het bedrijf hebben en het bedrijf moest in ieder geval een dagdeel geopend zijn voor bezoekers.

2.2.2 Werkwijze waardering natuur- en landschapselementen

Er is een enquête opgesteld met 20 vragen, waarin gevraagd werd naar de reden van het bezoek aan het bedrijf, wat aan het bedrijf gewaardeerd wordt en wat er gemist wordt. Vervolgens werd gevraagd of de op het bedrijf aanwezige natuur en landschap door de bezoeker wordt opgemerkt en gewaardeerd en of de bezoeker veranderingen op het bedrijf waarneemt. Tot slot werden enkele vragen gesteld over de persoonlijke situatie van de bezoeker, zoals geslacht, leeftijd, opleidingsniveau, woonplaats en lidmaatschap van natuurverenigingen.

De vragenlijst is opgenomen in bijlage **2**. In totaal zijn in de periode van oktober tot december 2006 47 enquêtes afgenomen op vijf bedrijven.

-

3 Resultaten ‘vergelijking bijdrage aan natuur- en landschap’

3.1 Resultaten interviews ondernemers

Naast de inventarisatie op de hoeveelheid en oppervlak van elementen is er aan de ondernemers een (korte) vragenlijst voorgelegd. Hieronder volgt een deel van de resultaten. In bijlage **1** is de hele vragenlijst opgenomen.

Het streven was om gangbare multifunctionele bedrijven en gangbare reguliere bedrijven te vergelijken. Tabel 1 laat zien dat met name bij de multifunctionele bedrijven een relatief groot aandeel biologische bedrijven is meegenomen. Multifunctionele landbouw komt onder biologische bedrijven relatief veel voor waardoor het niet mogelijk was om in het gekozen gebied alleen gangbare multifunctionele bedrijven te vinden.

Tabel 1: Verdeling van de bedrijven naar gangbaar, biologisch of biologisch-dynamisch

Bedrijfsvoering	Gangbaar	Biologisch	Biologisch-dynamisch	Gangbaar én Biologisch	<i>totaal</i>
Multifunctionele bedrijven	18	5	3	1	<i>27</i>
Reguliere bedrijven	27	0	0	0	<i>27</i>
Totaal	45	5	3	1	<i>54</i>

De inventarisatie heeft, uit praktisch oogpunt, plaatsgevonden op de huiskavel. Uit Tabel 2 blijkt dat de gemiddelde kavelgrootte en erf grootte groter was dan bij de reguliere bedrijven. Bij de verwerking van de gegevens ten aanzien van oppervlakten natuur- en landschap is hiervoor gecorrigeerd.

Tabel 2: Gemiddelde oppervlakte van huiskavel en erf

	Multifunctionele bedrijven	Reguliere bedrijven
Oppervlakte huiskavel (ha):	31.26	28.64
Oppervlakte erf (ha):	1.04	0.86
Totale bedrijfsoppervlakte (ha):	48.26	57.71

Zowel multifunctionele en reguliere bedrijven geven vergelijkbare motieven om aan agrarisch natuur- en landschapsbeheer (ANLB) te doen (Tabel 3). Als belangrijkste redenen worden persoonlijke interesse en het hoort bij de bedrijfsvoering genoemd.

Tabel 3: Redenen om aan natuur- en landschapsbeheer te doen

	Multifunctionele bedrijven	Reguliere bedrijven
Hoort bij bedrijfsvoering	15	17
Voor de bezoekers	8	0
Persoonlijke interesse	18	17
Financiële vergoeding	2	1
Op plek is geen landbouw mogelijk	2	0
Anders	11	10

De achterliggende reden waarom bijna alle ondernemers iets doen aan ANLB is dat in de meeste gevallen elementen al aanwezig zijn op het bedrijf. Dit wordt dan ook genoemd onder de categorie 'anders'. Beheer van deze elementen is door de meeste ondernemers voortgezet en uitgebreid.

Als werd aangegeven dat ANLB bij de bedrijfsvoering hoort stond functionaliteit voorop. Er is dan meestal sprake van houtsingels die om schuren en stallen staan en die dienen als windscherm en als afscheiding/aankleding. Bij persoonlijke interesse speelt natuur meer de nadruk en wordt verwezen naar dieren en planten. Vooral biologische boeren geven aan dat natuur onderdeel moet uitmaken van het bedrijf.

Er zijn enkele ondernemers die aangeven niets aan ANLB te willen doen op hun bedrijf. Zij geven aan zich uitsluitend op de agrarische tak te richten of alleen aan ANLB in te passen als hier een reële vergoeding tegenover staat. Het betreft hier alleen ondernemers van reguliere bedrijven.

Op een aantal bedrijven na waren agrarische natuur- en landschapselementen (ANLE) al aanwezig op het moment van bedrijfsovername. Het overgrote deel van de bedrijven heeft onderhoud aan deze elementen voortgezet of het aandeel ANLE uitgebreid (Tabel 4) Bij 3 multifunctionele en 3 reguliere bedrijven is alles zelf aangeplant. Hierbij moet worden opgemerkt dat ook in deze gevallen er al enkele elementen aanwezig waren, alleen in een zeer beperkte hoeveelheid.

In veel situaties is beplanting weggefallen door storm, ouderdom, etc. Hierdoor kan het zijn dat er na uitbreiding netto niet meer ANLE zijn dan bij overname. Verder was bij enkele bedrijven te zien dat de weggefallen beplanting niet is vervangen. Wel gaven ondernemers aan dit alsnog te willen gaan doen (zie ook Tabel 4).

Tabel 4: Beheer van landschapselementen na overname bedrijf

	Multifunctionele bedrijven	Reguliere bedrijven
Ja, beheer is voortgezet	4	9
Ja, en is uitgebreid	18	12
Ja, en is verminderd	2	3
Nee, alles zelf aangelegd	3	3

Ongeveer de helft van de multifunctionele bedrijven geeft aan dat er extra groen is aangelegd voor een multifunctionele activiteit (Tabel 5). Het hebben van een minicamping en educatie geven de meeste aanleiding tot het aanleggen van extra groen. Bij minicampings is het in veel gevallen verplicht, of wordt het door de gemeente aangeraden de minicamping in te passen met behulp van groene elementen. Opvallend is dat ondanks dat het in sommige gevallen niet verplicht is, alle minicampings hieraan voldoen. Er worden hagen om het terrein aangeplant en solitaire bomen bij de standplaats caravan/tent en parkeerplaats voor schaduw. Eén van de ondernemers met een minicamping geeft aan knotbomen speciaal te laten staan voor enkele gasten die jaarlijks de bomen snoeien. Andere voorbeelden van speciaal aangelegde elementen zijn leilindes, een kikkerpoel en vaste planten en/of heesterborder. Voor zorgactiviteiten worden andere elementen aangelegd, onder andere moestuin en kleinfruit.

Tabel 5: Heeft u extra groen aangelegd voor de multifunctionele activiteit?

	Aantal multifunctionele bedrijven
Ja	12
Nee, is voor activiteit niet nodig	9
Nee, er is al voldoende	5
Nee, ik heb elementen weg moeten halen	1
Nee, hiervoor is geen ruimte	

Bij boerderijverkoop (korte verblijfstijd) werden op de bezochte bedrijven meestal geen extra elementen aangelegd. Eén ondernemer met huisverkoop heeft elementen weg moeten halen om extra parkeerruimte te krijgen. In de meeste gevallen werden extra elementen aangelegd wanneer er sprake is dat bezoekers langer op het bedrijf verblijven (bv. bij mini-camping, educatie).

Bij de selectie van de bedrijven is specifiek gezocht naar bedrijven die géén gesubsidieerde vormen van ANLB op hun bedrijf hadden (zie 2.1.1.selectiecriteria). Dit om beter het directe effect van multifunctionele activiteiten op het voorkomen van natuur en landschap te kunnen meten. Het was echter niet mogelijk een groep van multifunctionele bedrijven te selecteren die hieraan voldeden. Multifunctionele bedrijven in deze steekproef hebben vaker betaalde vormen van agrarisch natuur- en landschapsbeheer (Tabel 6) en bij deze bedrijven is ook sprake van ‘zwaardere pakketten’ zoals botanisch grasland. Wel wordt er op de reguliere bedrijven veel aan vrijwillig weidevogelbeheer gedaan. Dit is niet meegenomen in dit onderzoek.

Tabel 6: Aanwezigheid van betaalde vormen van natuur- en landschapsbeheer

	Multifunctionele bedrijven	Reguliere bedrijven
Ja	14	6
Nee	13	21

Voor veel ondernemers is het een wens om meer aan ANLB te doen, maar ze geven hierbij aan dat het wat arbeid betreft (nog) niet past. Bedrijven beginnen soms net, hebben startkosten en zijn bezig om zich te professionaliseren. Hierdoor is er geen prioriteit (geld en arbeidscapaciteit) ten aanzien van landschap en natuur. Ook de bedrijven die de zaken al redelijk op orde hebben geven aan dat onderhoud aan natuur- en landschap (te) veel tijd kost. Tijd die ze niet hebben, waardoor onderhoud vaak achterwege blijft. Enkele ondernemers maken gebruik van diensten van derden om onderhoud te laten uitvoeren. In de provincie Groningen is dit onder andere landschapsbeheer Groningen en in de provincie Noord-Brabant is dit het Brabants Landschap.

In Tabel 7 is weergegeven of de ondernemer in de toekomst (nog) meer wil doen aan (agrarisch) natuur- en landschapsbeheer.

Tabel 7: Wil de ondernemer in de toekomst meer doen aan (agrarisch) natuur- en landschapsbeheer?

	Multifunctionele bedrijven	Reguliere bedrijven
Ja	14	17
Nee	13	10

Een enkele ondernemer geeft aan dat hij van plan is om bezoekers bij het onderhoud te betrekken. Op het moment van het onderzoek was er 1 bedrijf die dit al organiseerde.

Ondernemers die in de toekomst meer aan natuur- en landschapsbeheer willen doen geven aan dit zowel op het land als op en om het erf te willen doen. Op het land denkt men aan elementen die van geen of weinig invloed zijn op de bedrijfsvoering. Bijvoorbeeld akkerranden, graslandpakketten en kikkerpoelen op ‘moeilijke’ plekken. Ook het verwerken van ruige mest (betere bodemstructuur met meer wormen voor weidevogels) valt hieronder.

Eén van de ondernemers heeft 1.70 hectare aangekocht om deze landschappelijk in te kunnen richten. De grond is te licht voor landbouwactiviteiten. De ondernemer wil natuur ontwikkelen en inzetten voor recreatie en toerisme.

3.2 Conclusie enquêtes ondernemers

De meeste ondernemers geven aan meer aan natuur- en landschapsbeheer te willen doen. Motieven verschillen niet tussen multifunctionele en reguliere ondernemers. Multifunctionele ondernemers geven aan iets meer aan uitbreiding van groen te hebben gedaan. Reguliere ondernemers geven aan in de toekomst meer aan natuur op het erf en het bedrijf te willen werken. De helft van de multifunctionele ondernemers geeft aan extra groen te hebben aangelegd speciaal voor de multifunctionele tak.

3.3 Resultaten inventarisatie landschapselementen

De inventarisatie heeft, uit praktisch oogpunt, plaatsgevonden op de huiskavel. In deze paragraaf zijn de belangrijkste resultaten per type natuurelement weergegeven waarbij verschillen tussen multifunctionele en reguliere bedrijven zijn waargenomen. Op andere specifieke elementen zijn geen significante verschillen gevonden. Alle resultaten zijn weergegeven in Bijlage 3. De gemiddelden die zijn weergegeven in de tabellen in hoofdstuk 3 zijn berekend over die bedrijven waar de betreffende landschapselementen aanwezig waren.. Bij de statische verwerking zijn alle bedrijven meegenomen waarbij de bedrijven zonder natuur van dat specifieke element op 0 gesteld zijn.

Erf: lijn- en vlakvormige houtige elementen (*hout/windsingels, bosjes, laanbomen, hagen en kleinfruit/fruitgaard*)

Zowel in Noord-Brabant als in Groningen zijn op multifunctionele bedrijven meer lijn- en vlakvormige houtige elementen aanwezig dan op reguliere bedrijven.

Gemiddeld over Noord-Brabant en Groningen samen was op multifunctionele bedrijven bijna 2x zoveel oppervlakte aan lijn- en vlakvormige elementen aanwezig ($p = 0.002$, Tabel 8). In Groningen hebben de bedrijven (multifunctioneel en gangbaar) gemiddeld 2 x zoveel oppervlakte aan lijn- en vlakvormige elementen vergeleken met de Noord-Brabantse bedrijven. Dit is vooral het gevolg van de grotere oppervlakten aan houtsingels en windsingels op de Groningse bedrijven die ook karakteristiek zijn voor dat gebied (Bijlage 3).

Tabel 8: Gemiddeld oppervlak lijn- en vlakvormige houtige elementen op het erf (n = 56)

Provincie	multifunctionele bedrijven (m2)	Reguliere bedrijven (m2)
Groningen	2718	1460
Noord-Brabant	1322	672

Erf: natte elementen (*poelen, rietbermen, grachten (Gr.) en natuurvriendelijke sloten.*)

Het gemiddelde oppervlak aan natte elementen over Noord-Brabant en Groningen samen was op het erf van multifunctionele bedrijven 2x zo groot als op reguliere bedrijven ($p=0.029$, Tabel 9). Op multifunctionele bedrijven kwamen meer poelen, vijvers en rietsloten voor (Bijlage 3).

Tabel 9: Gemiddeld oppervlak natte elementen op het erf (n = 56)

Provincie	Multifunctionele bedrijven (m2)	Reguliere bedrijven (m2)
Groningen	2022	1093
Noord-Brabant	162	0

Land: kruidige elementen (*ruigte, kruiden, weidevogelbeheer (uitgestelde maaidatum), weidevogelpakket, botanisch grasland, akkerrand (eenjarig, meerjarig), chemie- en kunstmestvrij, bonte hooiweide en bonte weiderand.*)

Het gemiddelde oppervlak aan kruidige elementen op de huiskavel over Noord-Brabant en Groningen samen

was ongeveer 2x zo groot op multifunctionele bedrijven vergeleken met reguliere bedrijven. Een belangrijke reden hiervoor ligt in de grotere deelname van multifunctionele bedrijven aan betaalde vormen van natuur- en landschapsbeheer (hoofdstuk 2) Het verschil is niet significant maar er is sprake van een duidelijke trend ($p = 0.056$, Tabel 10).

Tabel 10: Gemiddeld oppervlak kruidige elementen op het land ($n = 54$)

Provincie	multifunctionele bedrijven (m2)	reguliere bedrijven (m2)
Groningen	196829	90500
Noord-Brabant	42002	2378

Bij de overige gemeten landschapselementen werden géén significante verschillen gevonden tussen multifunctionele en reguliere bedrijven. De resultaten van deze waarnemingen staan in bijlage 3

3.4 Conclusies

Op de erven van multifunctionele bedrijven zijn significant meer landschapselementen aanwezig. Het gaat op het erf dan om lijn- en vlakvormige houtige elementen (met name housingels en windsingels) en om natte elementen (poelen, vijvers, rietkragen). Daarnaast is er een duidelijke trend dat op multifunctionele bedrijven een groter oppervlak aan kruidige elementen op het land (huiskavel) aanwezig is. Op basis van dit onderzoek bij deze groep bedrijven kan de conclusie getrokken worden dat multifunctionele landbouw inderdaad resulteert in meer aandacht voor natuur- en landschap.

3.5 Aanbevelingen voor verder onderzoek

Het aantal bedrijven dat onderzocht is, is nog relatief klein. Probleem is dat met de huidige aanpak (inventarisatie **op** de bedrijven) het lastig was om voldoende reguliere controle bedrijven te verkrijgen. Bij voorkeur lagen de bedrijven naast elkaar maar dat was niet mogelijk doordat er onder reguliere bedrijven een geringe bereidheid was om deel te nemen. Een oplossing hiervoor zou zijn om gepaarde bedrijven te selecteren op bijv. top-10 kaarten en met digitale technieken de hoeveelheid natuur op multifunctionele en reguliere bedrijven in beeld te brengen.

Daarnaast is de groep te klein om uitspraken te kunnen doen over de verschillende vormen van multifunctionele landbouw in relatie tot aandacht voor natuur op de bedrijven. Hiervoor zijn meer bedrijven van de diverse multifunctionele takken noodzakelijk.

4 Resultaten ‘waardering natuur- en landschap’

In dit hoofdstuk staan de resultaten beschreven van 47 enquêtes die gehouden zijn onder de bezoekers van 5 multifunctionele bedrijven in Noord-Brabant.

4.1 Uitkomsten van de enquête

Het aantal enquêtes per bedrijf varieerde van 5 tot 14. In Tabel 11 staan enkele karakteristieken van de vijf bedrijven weergegeven. Daarin valt direct op dat het aantal boerderijwinkels en daarin de groente- en fruitwinkels sterk oververtegenwoordigd is. Reden hiervoor is dat er veel vertraging is opgelopen in de selectiefase van de bedrijven. Hierdoor kon pas laat in het seizoen van start worden gegaan met het afnemen van de vragenlijsten. Dit had tot gevolg dat veel bedrijven weinig tot geen bezoekers meer ontvingen omdat het toeristenseizoen afliep. Bedrijven met huisverkoop, en met name van verse producten als fruit, hadden nog voldoende bezoekers.

Tabel 11. Bedrijven waarop de enquêtes zijn afgenomen

Bedrijf	1.	2.	3.	4.	5.
Plaats	Haaren	Wagenberg	Hoogeloon	St. Oedenrode	Eindhoven
Gebied	Midden Brabant, nabij Het Groene Woud	West Brabant	Kempen	Het Groene Woud	Kempen
Karakteristiek van bedrijf	Vleesveebedrijf paardenstalling en hobbydieren	Akkerbouw en Groente	Melkveebedrijf	Fruitteeltbedrijf	Fruitteeltbedrijf
Activiteiten op het bedrijf	Minicamping; logies met ontbijt; ballonvaarten; cursussen	Boerderijwinkel (groente en fruit); minicamping	Boerderijwinkel (kaas en andere zuivel); zelf kaasmaken; paardentram; excursies; vergaderruimte	Boerderijwinkel (groente en fruit); excursies; dagactiviteiten	Boerderijwinkel (fruit); excursies; workshops
Aantal enquêtes	6	8	5	14	14

Voor een samenvatting van de enquêtevragen zie bijlage 2. In de enquête geeft 69 % van de respondenten aan naar het bedrijf te komen voor de winkel en 12 % voor kamperen, overnachten of recreëren. Deze 12 % bestaat uit de zes bezoekers die op de minicamping van bedrijf 1 verblijven. 15 % (= 8 personen) geeft aan voor een andere reden gekomen te zijn. Dit betreft onder meer vier van de vijf bezoekers op bedrijf 3 die voor een teamuitje van hun werk naar het bedrijf zijn gekomen.

Op de vraag waarom ze juist naar dit bedrijf zijn gekomen, antwoordde 39% vanwege productargumenten te komen en 19% had ingevuld te komen omdat het dichtbij was. Landschapsargumenten zoals ruimte, rust, groen en mooie omgeving spelen geen rol om naar deze bedrijven te gaan, wel geven enkele kampeers aan te komen vanwege de streek of het kleinschalige karakter van de camping. Op de vraag wat men het meest waardeert aan het bezoek scoorden contact met de boer en eerlijke producten hoog, beide met 30%. Verder werd vaak nog als argument genoemd ‘de versheid van de producten’.

Aan de bezoekers is ook gevraagd om een volgorde aan te geven wat zij belangrijke redenen vinden voor hun bezoek aan het bedrijf. De 'aanwezigheid van natuur/landschap' scoorde het hoogst. Contact met boer(in), contact met boerenleven, contact met productieproces en rust en ruimte werden ongeveer even belangrijk gevonden. De aanwezigheid van dieren scoorde aanzienlijk lager dan de andere mogelijkheden waaruit men kon kiezen. Op de vraag welk element van het bedrijf men het meest waardeert, kwamen heel uiteenlopende antwoorden. 'Eerlijke producten' en 'contact met de boer(in)' scoorden met 23% resp. 21% weer het hoogst, wat ongetwijfeld samenhangt met feit dat vier van de vijf bedrijven winkels betreft. Relatief veel bezoekers (44%) noemde op deze vraag andere heel specifieke zaken zoals 'de boerenlunch', 'de kinderen mogen meehelpen met de boerin', 'het kaas maken vond ik erg leuk'. Op de vraag wat men het minst waardeert heeft 62% niets ingevuld.

Ruim de helft (51%) van de ondervraagden heeft ingevuld te denken dat het bezochte bedrijf meer aan natuur en landschap doet dan andere bedrijven in die omgeving, maar op de vraag waarom zij dit denken komen weinig antwoorden. Op de vraag waarom boeren aandacht besteden aan natuur en landschap geven de bezoekers aan dat dit bij het boerenbedrijf hoort, het bedrijf er aantrekkelijker door wordt en de boer het uit idealistische redenen doet. Niemand heeft ingevuld dat de boer het zou doen vanwege een vergoeding door de overheid. Natuur- en landschapselementen op de productiepercelen en in de omgeving van het bedrijf blijken de bezoekers meer op te vallen dan natuur op en rond het erf. Wat betreft de aanwezigheid van natuur blijkt uit de antwoorden op sommige vragen dat de geïnterviewden het bedrijf enerzijds en de natuur en het landschap anderzijds niet als twee aparte dingen zien. Dit blijkt bijvoorbeeld ook uit antwoorden op vraag 12 als: 'De uitgestrekte akkers en weilanden zijn zo mooi' en 'Als de fruitbomen weer in bloei staan, sta ik hier altijd even te genieten.' Verschillende respondenten gaven dus in hun antwoorden blijk dat ze akkers, weilanden, de groene omgeving rond de boerderij als natuur opvatten en dat waarderen, maar er niet specifiek voor komen. Een respondent vatte dit kernachtig samen "Natuur is wel leuk, maar ik ga hier niet voor de lol naar toe, maar voor de producten".

Op de vraag of ze meer zouden willen betalen voor producten en diensten als het bedrijf nog meer aandacht zou besteden aan natuur en landschap antwoordde 55% met nee en 45% met ja. Driekwart van de ja-stemmers gaf aan tot 10% meer te willen betalen, meer dan 25% extra betalen wil niemand. Als mensen aangaven meer te willen betalen voor natuur en landschap dan was meestal de motivering om de natuur te behouden. Als mensen niet meer wilden betalen voor natuur en landschap, dan was in hun ogen de prijs voor de producten en/of de aanwezigheid van natuur en landschap al ruim voldoende. De meeste bezoekers aan de boerderijwinkel blijken al meerdere jaren te komen, terwijl de meeste bezoekers aan de minicamping en het teamuitje voor de eerste keer op het betreffende bedrijf zijn. Dit is logisch, want groente en fruit worden vaak wekelijks gekocht, terwijl een tweede rondleiding op dezelfde boerderij niet echt leuk is en ook de meeste kampeerders er de voorkeur aan geven om een volgende keer naar een ander gebied en dus een andere mini camping te gaan.

Van de ondervraagden is 55% vrouw, 28% man en 17% kwam samen als paar. De gemiddelde leeftijd van de ondervraagden was 54 jaar. 24% had als opleidingsniveau alleen lager (beroeps)onderwijs, 43% middelbaar (beroeps)onderwijs en 33% had hoger onderwijs gevolgd. De helft van de ondervraagden kwam uit een gemeente met tussen 10.000 en 20.000 inwoners en 21% uit een stad met 150.000 tot 250.000 inwoners. De bezoekers van de boerderijwinkels blijken meestal uit een dorp of stad in de omgeving te komen. Drie van de vier boerderijwinkels (bedrijven 2, 3 en 4) liggen in een landelijke omgeving, de meeste kopers komen uit een kleine gemeente. Bedrijf 5 ligt tegen Eindhoven aan. De invloed van de stad is daar meer nadrukkelijk aanwezig. Een aantal bezoekers (5) gaf aan dat ze van het bedrijfsbezoek een 'uitje' maakten door per fiets vanuit de stad, door de groene omgeving, naar het bedrijf te gaan. Ook deze mensen hebben moeite om bedrijf en omgeving 'los' van elkaar te zien, maar ze gaan wel gericht naar het buitengebied. De kampeerders komen van elders. 38% van de ondervraagden is lid van een natuurvereniging. Natuurmonumenten scoort daarbij met 7 leden het hoogst. Opvallend is dat niemand lid is van een agrarische natuurvereniging.

4.2 Opmerkingen bij de uitkomsten van de enquête

De doelstelling van dit projectonderdeel was om uit de groep multifunctionele bedrijven in Noord Brabant er vijf te kiezen die een goede afspiegeling zouden vormen van de gehele groep met verschillende multifunctionele functies. Door het late tijdstip in het jaar zijn de bezoekers vooral ondervraagd op boerderijwinkels en dan ook nog in winkels die groente en fruit verkopen. Ook de doelstelling om 10 bezoekers per bedrijf te interviewen hebben we niet gehaald. Op het ene bedrijf zijn veel meer bezoekers geïnterviewd dan op het andere.

Door de keuze van de bedrijven (boerderijwinkels) is het logisch dat de meeste bezoekers vooral oog hebben voor productargumenten en de nabijheid van de winkel. De kopers in deze boerderijwinkels komen meestal uit de omgeving, meer dan de helft van hen zijn vrouwen en ze zijn van middelbare leeftijd. Door het tijdstip dat de winkels open zijn en de momenten waarop de interviewer in het gebied was, ligt het voor de hand dat vooral deze populatie geïnterviewd is. Jongere, werkende mensen doen hun boodschappen meestal op andere tijdstippen. Interessante vraag blijft of zij op andere tijden wel boerderijwinkels bezoeken.

De ondervraagden vinden natuur en landschap wel belangrijk, maar het zijn niet de drijfveren achter hun komst naar deze bedrijven. De helft van de ondervraagden zegt wel bereid te zijn om iets meer voor producten te betalen als het bedrijf extra aandacht aan natuur en landschap zou besteden, maar het moet niet meer dan 10% extra worden. Men ziet op de bedrijven wel ontwikkelingen in de vorm van assortimentsuitbreiding in de winkel, maar niet van ontwikkelingen op vlak van natuur. De vraag naar verschillen in hoeveelheid natuur op het bezochte bedrijf en op andere bedrijven in de omgeving heeft de minste respons van alle vragen opgeleverd. Uit de antwoorden bij sommige interviews blijkt dat respondenten aangeven geen goede vergelijking met andere bedrijven te kunnen maken, want ze weten niet hoe het op andere bedrijven is. Ook met de vraag over het belang dat de boer(in) hecht aan natuur en landschap weet men niet zo goed raad. Wat betreft de aanwezigheid van natuur blijkt uit de antwoorden dat het begrip natuur heel verschillend wordt geïnterpreteerd. Sommigen associëren natuur met mooie producten en bloemen die in de winkel worden verkocht of met netjes gemaaid gras op de camping; anderen noemen behoud van natuur en landschap. Bij het afnemen van de enquêtes hadden we vaak ook de indruk dat mensen het bedrijf enerzijds en de natuur en het landschap anderzijds niet als twee aparte dingen zien. De bezoekers van de boerderijwinkels woonden vaak in de buurt en in het buitengebied. De natuur en het landschap vallen niet meer op, het is voor de meeste mensen de normaalste zaak van de wereld.

4.3 Conclusies

1. Dit belevingsonderzoek heeft slechts een beperkte waarde omdat aan belangrijke criteria zoals de selectie van een subgroep die een goede afspiegeling vormt van de totale groep bedrijven en een gelijk aantal enquêtes per bedrijf niet is voldaan.
2. De bezoekers op deze bedrijven komen niet voor de natuur op deze bedrijven, maar voor het kopen van producten in boerderijwinkels.
3. Door de eenzijdige samenstelling van de groep bezoekers, die in sterke mate georiënteerd is op het kopen van fruit en groente in boerderijwinkels zijn andere aspecten en argumenten voor bezoek aan multifunctionele landbouwbedrijven waarschijnlijk onderbelicht gebleven.
4. De kopers in deze boerderijwinkels komen meestal uit de omgeving, zijn van middelbare leeftijd en het zijn vaak vrouwen.
5. De meeste bezoekers (87%) zeggen natuur en landschap op de bedrijven belangrijk te vinden, maar geven tegelijkertijd aan weinig verschillen in natuur en landschap tussen de bezochte bedrijven en andere bedrijven in de omgeving te zien.
6. De in deze enquête ondervraagde bezoekers (consumenten) hebben een ander beeld van natuur dan wij zelf als professionals, die op het grensvlak van landbouw en natuur werken.

4.4 Aanbevelingen vervolgonderzoek enquêtes bezoekers

Gebruik makend van de resultaten is het voor vervolgonderzoek aan te bevelen om:

- de steekproef uit te breiden naar multifunctionele bedrijven met andere groepen bezoekers,
- een grotere steekproef te nemen waarbij ook doelgroepen als jongeren en mannen bij het onderzoek worden betrokken en verspreid over de hele week enquêtes worden afgenomen,
- in te zoomen op het onderscheid tussen natuur - en landschap (zie conclusies, punt 5 en 6).

5 Discussie

De hypothese dat op multifunctionele bedrijven meer aandacht is voor natuur- en landschap wordt in dit onderzoek bevestigd. Welke vorm van multifunctionele landbouw tot de meeste aandacht voor natuur- en landschapsbeheer leidt kon niet in deze studie beantwoord worden aangezien de steekproef hiervoor te klein was. Dit is wel een relevante vraag aangezien uit bijvoorbeeld de enquêtes onder bezoekers naar voren kwam dat natuur- en landschap niet echt een item is voor de bezoekers van winkels op boerderijen. Waarschijnlijk ligt dit anders op bedrijven die aan verblijfsrecreatie en zorg doen aangezien een deel van de ondernemers die deze takken op hun bedrijf hebben aangaf specifiek voor deze bezoekers natuur aan te leggen.

In deze studie werd niet gekeken naar de kwaliteit en staat van onderhoud van de natuur- en landschapselementen op de bedrijven. Wel werd door een aantal reguliere ondernemers aangegeven dat het onderhoud op hun bedrijven achterstallig was maar dit is niet objectief vastgelegd. Het zou dus kunnen zijn dat multifunctionele bedrijven niet alleen meer natuur op hun bedrijven aanleggen maar dat ook de kwaliteit en het onderhoud van de landschapselementen op hun bedrijven beter verzorgd is.

6 Referenties

- Kleijn, D.; Berendse, F.; Smit, R.; Gilissen, N. (2001). Agri-environment schemes do not effectively protect biodiversity in Dutch agricultural landscapes. *Nature* 413 (2001). - ISSN 0028-0836 - p. 723 - 725.
- Payne, R.W., Harding, S.A., Murray, D.A., Soutar, D.M., Baird, D.B., Glaser, A.I., Channing, I.C., Welham, S.J., Gilmour, A.R., Thompson, R., Webster, R. (2008). *The Guide to GenStat Release 11, Part 2: Statistics*. VSN International, Hemel Hempstead.

Bijlage 1. Vragen tijdens de interviews bij ondernemers

Bijlage 2. Enquêtevragen voor bezoekers en de gegeven antwoorden.

Vraag en keuze mogelijkheid voor antwoorden	Aantal respondenten	Percentage	Gemiddeld
<p>1. Wat is de reden van uw bezoek aan dit bedrijf? (meerdere antwoorden mogelijk)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Winkel, kopen van producten • Kamperen, overnachten • Recreëren, activiteiten op bedrijf • Zorg (zelf zorg krijgen of ophalen van iemand) • Kijkje nemen op het bedrijf • Educatie • Natuur • Anders, namelijk: 	<p>36 5 1 0 1 0 1 8</p>	<p>69 10 2 0 2 0 2 15</p>	
<p>2. Waarom bezoekt u juist dit bedrijf? (meerdere antwoorden mogelijk)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Goede contacten met boer / boerin • Goed bereikbaar / dichtbij • Aantrekkelijk bedrijf, goed verzorgd / ingericht • Aanwezigheid dieren • Productargumenten (vers, biologisch, weet waar het vandaan komt) • Overnachtingsmogelijkheden • Landschapsargumenten (ruimte, rust, groen, mooie omgeving) • Geen andere keuze (andere bedrijven in de buurt verkopen bijvoorbeeld geen producten) • Anders, namelijk: 	<p>6 14 5 1 29 1 1 2 15</p>	<p>8 19 7 1 39 1 1 3 20</p>	
<p>3. Wat waardeert u het meeste aan uw bezoek op dit bedrijf? (slechts één antwoord)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Contact met boer(in) • Aanwezigheid dieren • Aanwezigheid natuur / landschap • Contact met het boerenleven • Eerlijke producten • Rust en ruimte • Anders, namelijk: 	<p>15 1 2 2 15 1 14</p>	<p>30 2 4 4 30 2 28</p>	
<p>4. Ik heb hier een aantal kaartjes met daarop mogelijke redenen voor bezoek of verblijf op dit bedrijf. Kunt u aangeven welk van deze redenen u het belangrijkste vindt voor u bezoek? Kunt u aangeven welk reden u daarna belangrijk vindt? Etc. (zet achter het belangrijkste element een 1, een 2 voor het element daarna etc., het minst belangrijke krijgt een 6)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Contact met boer(in) 			<p>3,3 4,9</p>

• Aanwezigheid dieren			2,8
• Aanwezigheid natuur / landschap			3,3
• Contact met het boerenleven			3,1
• Contact met productieproces			3,3
• Rust en ruimte			

Vraag en keuze mogelijkheid voor antwoorden	Aantal respondenten	Percentage	Gemiddeld
5. Welk element aan dit bedrijf waardeert u het meest? (<i>slechts één antwoord mogelijk</i>)			
• Contact met boer(in)	10	21	
• Contact met dieren	0	0	
• Contact met natuur / landschap	1	2	
• Kampeermogelijkheid	0	0	
• Winkel	2	4	
• Contact met het boerenleven	1	2	
• Eerlijke producten	11	23	
• Rust en ruimte	1	2	
• Omgeving (recreatie)	1	2	
• Mogelijkheid om op boerderij te kijken (educatie / informatie)	0	0	
• Anders, namelijk:	21	44	
6. Welk element aan dit bedrijf waardeert u het minst? (<i>slechts één antwoord mogelijk</i>)			
• Contact met boer(in)	0	0	
• Contact met dieren	1	2	
• Contact met natuur / landschap	0	0	
• Kampeermogelijkheid	0	0	
• Winkel	0	0	
• Wijze waarop dieren gehouden worden	0	0	
• Stank	3	6	
• Contact met het boerenleven	0	0	
• Eerlijke producten	0	0	
• Rust en ruimte	0	0	
• Omgeving (recreatie)	0	0	
• Mogelijkheid om op boerderij te kijken (educatie / informatie)	0	0	
• Lawaai van machines	0	0	
• Stof	0	0	
• Niets	29	62	
• Anders, namelijk:	14	30	
7. Denkt u dat dit bedrijf meer aan natuur en het landschap doet dan andere bedrijven in de omgeving?			
• Ja → naar volgende vraag	24	51	
• Nee → naar vraag 9	5	11	
• Weet niet → naar vraag 9	18	38	
8. Waarom denkt u dat dit bedrijf meer aan natuur en het landschap doet dan andere bedrijven in de omgeving? (<i>meerdere antwoorden mogelijk</i>)			
• Gehoord van de boer(in)	1	4	
• Bedrijf heb ik zien veranderen	1	4	
• Je ziet hier meer natuur	3	11	

• Ze zijn verantwoord bezig dus verwacht ik dat	6	21	
• De boerderij ziet er mooi uit	4	14	
• Anders, namelijk:	13	46	

Vraag en keuze mogelijkheid voor antwoorden	Aantal respondenten	Percentage	Gemiddeld
9. Waarom denkt u dat dit bedrijf niet meer aan natuur en het landschap doet dan andere bedrijven in de omgeving? <i>(meerdere antwoorden mogelijk)</i> <ul style="list-style-type: none"> • Je ziet geen verschil tussen bedrijven • Niet veel natuur aanwezig • Het is een bedrijf, geen natuurmonument • Op alle bedrijven in deze streek is veel natuur • Weet het niet • Anders, namelijk: 	 1 0 0 3 14 7	 4 0 0 12 56 28	
10. Waarom zou volgens u de boer aandacht besteden aan natuur en landschap? <i>(meerdere antwoorden mogelijk)</i> <ul style="list-style-type: none"> • Levert geld op van overheid • Maakt het bedrijf aantrekkelijk voor bezoekers • Idealistische redenen • Eigen leefomgeving van boer wordt mooier • Dat hoort bij boerenbedrijf • Anders, namelijk: 	 0 9 10 0 12 23	 0 17 19 0 22 43	
11. Vindt u natuur en landschap op het bedrijf belangrijk? <i>(belang aangeven op schaal 1 tot 5)</i> <ul style="list-style-type: none"> • 1 (onbelangrijk) • 2 • 3 • 4 • 5 (erg belangrijk) 	 1 3 2 25 16	 2 6 4 53 34	
12. Welke natuur- en landschapselementen vallen u op? <i>(meerdere antwoorden mogelijk)</i> <ul style="list-style-type: none"> • Natuur op en rond het erf • Natuur op de productiepercelen (bijv. weilanden, perceelsranden, fruitbomen) • Natuur en landschap om (dus buiten) het bedrijf • Anders, namelijk: 	 9 22 25 6	 15 35 40 10	
13. Zou u meer willen betalen voor producten en diensten als dit bedrijf nog meer aandacht zou besteden aan natuur en landschap? <ul style="list-style-type: none"> • Ja • Nee Hoeveel zou u meer willen betalen? <ul style="list-style-type: none"> • 10% • 25% • 50% • 100% 	 26 21 16 4 0 0	 55 45 80 20 0 0	
14. Hoe lang komt u al op dit bedrijf? Kamperen <ul style="list-style-type: none"> • Eerste keer • Tweede keer (binnen jaar) • Meerdere keren → vraag 15 Bezoek winkel/educatie <ul style="list-style-type: none"> • Eerste keer • Afgelopen half jaar • Meerdere jaren → vraag 15 	 4 1 1 4 7 30	 9 2 2 9 15 64	

Vraag en keuze mogelijkheid voor antwoorden	Aantal respondenten	Percentage	Gemiddeld
15. Ziet u veranderingen op dit bedrijf? Zo ja, welke verandering(en) heeft u op dit bedrijf gezien? <i>(meerdere antwoorden mogelijk)</i> <ul style="list-style-type: none"> • Ja, reden: • Meer bezoekers • Bedrijf is opgeknapt • Meer natuur • Nee • Anders, namelijk: 	<p>4</p> <p>11</p> <p>1</p> <p>3</p> <p>19</p> <p>15</p>	<p>8</p> <p>21</p> <p>2</p> <p>6</p> <p>36</p> <p>28</p>	
16. Mag ik als laatste nog een aantal vragen stellen over uw persoonlijke situatie? Geslacht <ul style="list-style-type: none"> • Man • Vrouw • Stel 	<p>13</p> <p>26</p> <p>8</p>	<p>28</p> <p>55</p> <p>17</p>	
17. Mag ik vragen naar uw leeftijd? <ul style="list-style-type: none"> • jaar 			53,9
18. Wat is de hoogste opleiding die u hebt afgerond? <i>(in geval van echtpaar/stel hoogst genoten opleiding noteren)</i> <ul style="list-style-type: none"> • Basisonderwijs • Lager beroepsonderwijs (lts, leao, lhno) of voorbereidend beroepsonderwijs • Mavo, Vmbo, (m)ulo, 3-jarige HBS • Havo, mms • Middelbaar beroepsonderwijs (mts, meao, mdgo, etc.)H • Hbs, VWO, atheneum, gymnasium • Hoger beroepsonderwijs (hts, heao, etc.) • Universitaire studie 	<p>3</p> <p>8</p> <p>6</p> <p>0</p> <p>14</p> <p>2</p> <p>12</p> <p>1</p>	<p>\</p> <p> 24</p> <p>/</p> <p>\</p> <p> 43</p> <p> </p> <p>/</p> <p>\</p> <p> 33</p> <p>/</p>	
19. Wat is uw woonplaats? <ul style="list-style-type: none"> • Minder dan 5 000 inwoners • 5 000 ≤ 10 000 inwoners • 10 000 ≤ 20 000 inwoners • 20 000 ≤ 50 000 inwoners • 50 000 ≤ 100 000 inwoners • 100 000 ≤ 150 000 inwoners • 150 000 ≤ 250 000 inwoners • 250 000 inwoners of meer 	<p>4</p> <p>2</p> <p>24</p> <p>5</p> <p>1</p> <p>0</p> <p>10</p> <p>1</p>	<p>9</p> <p>4</p> <p>51</p> <p>11</p> <p>2</p> <p>0</p> <p>21</p> <p>2</p>	
20. Bent u lid van een natuurvereniging? <ul style="list-style-type: none"> • Ja • Nee <p>Zo ja, welke?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Natuurmonumenten • Agrarische natuurvereniging • Provinciale landschapsvereniging (bv. Gronings- of Noord-Brabants Landschap) • Vogelbescherming • Anders, namelijk: 	<p>20</p> <p>33</p> <p>7</p> <p>0</p> <p>3</p> <p>1</p> <p>9</p>	<p>38</p> <p>62</p> <p>13</p> <p>0</p> <p>6</p> <p>2</p> <p>17</p>	

Bijlage 3. Resultaten uit de inventarisatie.

Erf: lijn- en vlakvormige houtige elementen

Erf: lijn- en vlakvormige houtige elementen	Groningen MFL *			Groningen regulier		
	Gemiddeld oppervlak	aantal bedrijven	Totaal oppervlak	Gemiddeld oppervlak	aantal bedrijven	Totaal oppervlak
houtsingel - windsingel	2,065 m ²	14	28,914 m ²	1,047 m ²	14	14,656 m ²
bos(jes) / bosplantsoen	516 m ²	10	5,163 m ²	186 m ²	7	1,304 m ²
bomenrij - laanbomen	815 m ²	4	3,258 m ²	1,257 m ²	3	3,770 m ²
haag	78 m ²	7	544 m ²	41 m ²	7	290 m ²
heestervak - vaste planten	168 m ²	1	168 m ²	211 m ²	2	422 m ²
kleinfruit / fruitgaard	0 m ²	0	0 m ²	0 m ²	0	0 m ²
<i>Totaal</i>		<i>nvt</i>	<i>749,335 m²</i>			<i>731,73 m²</i>
haag (in m ¹)	45 m ¹	9	407 m ¹	52 m ¹	8	416 m ¹
Erf: lijn- en vlakvormige houtige elementen	Noord-Brabant MFL			Noord-Brabant regulier		
	Gemiddeld oppervlak	aantal bedrijven	Totaal oppervlak	Gemiddeld oppervlak	aantal bedrijven	Totaal oppervlak
houtsingel - windsingel	1,402 m ²	10	14,018 m ²	908 m ²	7	6,357 m ²
bos(jes) / bosplantsoen	122 m ²	10	1,220 m ²	154 m ²	5	772 m ²
bomenrij - laanbomen	341 m ²	5	1,703 m ²	249 m ²	3	748 m ²
haag	96 m ²	13	1,246 m ²	73 m ²	14	1,028 m ²
heestervak - vaste planten	59 m ²	5	293 m ²	360 m ²	1	360 m ²
kleinfruit / fruitgaard	18 m ²	2	35 m ²	140 m ²	1	140 m ²
<i>Totaal</i>		<i>nvt</i>	<i>2251,857 m²</i>			<i>3906,845 m²</i>
haag (in m ¹)	118 m ¹	13	1,537 m ¹	94 m ¹	14	1,309 m ¹

Opmerking bij tabellen: hagen zijn beeldbepalende elementen door hun lengte en hoogte, maar hebben vaak een klein oppervlak doordat ze erg smal zijn. Hagen zijn hierom ook opgenomen in strekkende meters. * MFL = Multifunctionele landbouw

Erf: puntvormige houtige elementen

Erf: puntvormige houtige elementen	Groningen MFL			Groningen regulier		
	Gemiddeld aantal	aantal bedrijven	Totaal aantal	Gemiddeld aantal	aantal bedrijven	Totaal aantal
bomenrij - laanbomen	0	0	0	16	2	31
solitaire bomen	9	14	130	9	14	123
knotbomen	7	2	13	2	1	2
fruit- en vruchtbomen	8	10	82	9	4	35
<i>Totaal</i>	<i>24</i>		<i>225</i>	<i>36</i>		<i>191</i>
Erf: puntvormige houtige elementen	Groningen MFL			Groningen regulier		
	Gemiddeld oppervlak	aantal bedrijven	Totaal oppervlak	Gemiddeld oppervlak	aantal bedrijven	Totaal oppervlak
bomenrij - laanbomen	0 m ²	0	0 m ²	957	2	1,913
solitaire bomen	718	14	10,048	669	14	9,373
knotbomen	20	2	41	77	1	77
fruit- en vruchtbomen	140	7	980	246	4	986

<i>Totaal</i>	878		1031,048	1949		1074,286
---------------	-----	--	----------	------	--	----------

Erf: puntvormige houtige elementen	Noord-Brabant MFL			Noord-Brabant regulier		
	Gemiddeld aantal	aantal bedrijven	Totaal aantal	Gemiddeld aantal	aantal bedrijven	Totaal aantal
bomenrij - laanbomen	18	1	18		0	
solitaire bomen	17	14	235	12	13	150
knotbomen	34	3	102	5	1	5
fruit- en vruchtbomen	10	5	51	15	4	61
<i>Totaal</i>	79		406	32		216

Erf: puntvormige houtige elementen	Noord-Brabant MFL			Noord-Brabant regulier		
	Gemiddeld oppervlak	aantal bedrijven	Totaal oppervlak	Gemiddeld oppervlak	aantal bedrijven	Totaal oppervlak
bomenrij - laanbomen	509	1	509	0	0	0
solitaire bomen	1,080	14	15,115	353	13	4,586
knotbomen	177	3	532	63	1	63
fruit- en vruchtbomen	271	5	1,356	507	2	1,015
<i>Totaal</i>	958,08		1057,471	923		68,601

Enkele oprijlanen in Groningen zijn verantwoordelijk voor een groter aandeel bomenrij - laanbomen dan Noord-Brabant. Erven in Groningen liggen vaak verder weg van de openbare weg. In Noord-Brabant liggen erven vaker direct langs de openbare weg.

Erf: kruidige elementen

Erf: kruidige elementen	Groningen MFL			Groningen regulier		
	Gemiddeld oppervlak	aantal bedrijven	Totaal oppervlak	Gemiddeld oppervlak	aantal bedrijven	Totaal oppervlak
speelweide		0			0	
extensief gazon	2,000	1	2,000	280	1	280
ruigte - kruiden	637	3	1,910	617	4	2,468
<i>Totaal</i>	639		3,91	897		282,468

Erf: kruidige elementen	Groningen MFL			Groningen regulier		
	Gemiddeld oppervlak	aantal bedrijven	Totaal oppervlak	Gemiddeld oppervlak	aantal bedrijven	Totaal oppervlak
speelweide	1,838	1	1,838		0	
extensief gazon	0	0			0	
ruigte - kruiden	164	2	327	195	2	390
<i>Totaal</i>	165,838		327	195		390

opm.: extensief gazon is gazon die buiten de (privé)tuin is gesitueerd.

Alleen van de bewust aangelegde elementen zijn de oppervlaktes bepaald. Smalle stroken 'restruimte' zijn niet meegenomen, bijvoorbeeld tussen schuur/stal en verharde weg.

De speelweide is terug te vinden bij een minicamping.

Erf: natte elementen

Erf: Natte elementen	Groningen MFL			Groningen regulier		
	Gemiddeld oppervlak	aantal bedrijven	Totaal oppervlak	Gemiddeld oppervlak	aantal bedrijven	Totaal oppervlak
vijver	523	1	523	280	1	280
poel	65	2	129	0	0	0
natuurvriendelijke sloot	0	0	0	0	0	0
rietberm	685	7	4,798	59	2	118
gracht	1,532	7	10,727	1,232	5	6,162
<i>Totaal</i>	<i>1274,532 m²</i>	<i>nvt</i>	<i>667,525 m²</i>	<i>340,232 m²</i>		<i>404,162 m²</i>

Erf: natte elementen	Noord-Brabant MFL			Noord-Brabant regulier		
	Gemiddeld oppervlak	aantal bedrijven	Totaal oppervlak	Gemiddeld oppervlak	aantal bedrijven	Totaal oppervlak
vijver	225	1	225	0	0	0
poel	100	1	100	0	0	0
natuurvriendelijke sloot	0	0	0	0	0	0
rietberm	0	0	0	0	0	0
gracht	0	0	0	0	0	0
<i>Totaal</i>	<i>325 m²</i>	<i>nvt</i>	<i>325 m²</i>	<i>0 m²</i>		<i>0 m²</i>

In Groningen liggen bij verschillende bedrijven (verbreed en niet-verbreed) grachten om de woning. Deze waren vroeger voor het vee (drinkwater) en een behoefte aan bluswater. Ook het verschil in riet tussen Noord-Brabant en Groningen is hiermee te verklaren. Langs de grachten is vaak riet aangeplant.

Land: lijn- en vlakvormige houtige elementen

Land: lijn- en vlakvormige houtige elementen	Groningen MFL			Groningen regulier		
	Gemiddeld oppervlak	aantal bedrijven	Totaal oppervlak	Gemiddeld oppervlak	aantal bedrijven	Totaal oppervlak
houtsingel - windsingel	2,383	3	7,150	0	0	0
bomenrij - laanbomen	0	0	0	0	0	0
haag	0	0	0	0	0	0
bos(jes)	244	1	244	0	0	0
bomenweide	0	0	0	0	0	0
gerief- en hakhoutbosjes	0	0	0	0	0	0
fruitstruiken	0	0	0	0	0	0
<i>Totaal</i>	<i>246,383 m²</i>	<i>nvt</i>	<i>251,15 m²</i>	<i>0 m²</i>		<i>0 m²</i>

Land: lijn- en vlakvormige houtige elementen	Noord-Brabant MFL			Noord-Brabant regulier		
	Gemiddeld oppervlak	aantal bedrijven	Totaal oppervlak	Gemiddeld oppervlak	aantal bedrijven	Totaal oppervlak
houtsingel - windsingel	2,631	6	15,788	1,744	5	8,720
bomenrij - laanbomen	522	1	522	20,320	1	20,320
haag	192	1	192	232	1	232
bos(jes)	1,236	7	8,650	1,203	3	3,610
bomenweide	7,200	1	7,200	0	0	00
gerief- en hakhoutbosjes	0	0	0	1,556	1	1,556
fruitstruiken	200	1	200	0	0	0
<i>Totaal</i>	<i>925,067 m²</i>	<i>nvt</i>	<i>945,638 m²</i>	<i>256,823 m²</i>		<i>266,206 m²</i>

Land: puntvormige houtige elementen

Land: puntvormige houtige elementen	Groningen MFL			Groningen regulier		
	Gemiddeld oppervlak	aantal bedrijven	Totaal oppervlak	Gemiddeld oppervlak	aantal bedrijven	Totaal oppervlak
bomenrij - laanbomen	0	0	0	0	0	0
solitaire bomen	104	2	207	0	0	0
knotbomen	0	0	0	0	0	0
bomenweide	0	0	0	0	0	0
fruitbomen	0	0	0	0	0	0
<i>Totaal</i>	<i>104 m²</i>	<i>nvt</i>	<i>207 m²</i>	<i>0 m²</i>		<i>0 m²</i>
Land: puntvormige houtige elementen	Groningen MFL			Groningen regulier		
	Gemiddeld aantal	aantal bedrijven	Totaal aantal	Gemiddeld aantal	aantal bedrijven	Totaal aantal
bomenrij - laanbomen	0	0	0	0	0	0
solitaire bomen	2	2	3	0	0	0
knotbomen	0	0	0	0	0	0
bomenweide	0	0	0	0	0	0
fruitbomen	0	0	0	0	0	0
<i>Totaal</i>	<i>2</i>		<i>3</i>	<i>0</i>		<i>0</i>

Land: puntvormige houtige elementen	Noord-Brabant MFL			Noord-Brabant regulier		
	Gemiddeld oppervlak	aantal bedrijven	Totaal oppervlak	Gemiddeld oppervlak	aantal bedrijven	Totaal oppervlak
bomenrij - laanbomen	177	1	177	4,168	3	12,503
solitaire bomen	1,440	8	11,523	806	6	4,838
knotbomen	858	3	2,575	0	0	0
bomenweide	0	0	0	6,434	1	6,434
fruitbomen	693	2	1,385	137	1	137
<i>Totaal</i>	<i>1729,44 m²</i>	<i>nvt</i>	<i>192,483 m²</i>	<i>953,602 m²</i>		<i>160,775 m²</i>
Land: puntvormige houtige elementen	Noord-Brabant MFL			Noord-Brabant regulier		
	Gemiddeld aantal	aantal bedrijven	Totaal aantal	Gemiddeld aantal	aantal bedrijven	Totaal aantal
bomenrij - laanbomen	25	1	25	25	3	74
solitaire bomen	16	8	125	15	6	92
knotbomen	60	3	179	0	0	0
bomenweide	0	0	0	32	1	32

fruitbomen	21	2	42	7	1	7
<i>Totaal</i>	<i>122</i>		<i>371</i>	<i>79</i>		<i>205</i>

Land: kruidige elementen

Land: kruidige elementen	Groningen MFL			Groningen regulier		
	Gemiddeld oppervlak	aantal bedrijven	Totaal oppervlak	Gemiddeld oppervlak	aantal bedrijven	Totaal oppervlak
ruigte - kruiden	0	0	0	0	0	0
weidevogelbeheer (uitgestelde maaidatum)	60,000	1	60,000	87,500	2	175,000
weidevogelpakket	393,333	3	1,180,000	0	0	0
botanisch grasland	25,000	1	25,000	0	0	0
akkerrand (eenjarig, meerjarig)	22,575	4	90,300	6,000	1	6,000
chemie- en kunstmestvrij	0	0	0	0	0	0
bonte hooiweide	12,500	1	12,500	0	0	0
bonte weiderand	10,000	1	10,000	0	0	0
continue beweiding	0	0	0	0	0	0
<i>Totaal</i>	<i>523,408 m²</i>	<i>nvt</i>	<i>198,98 m²</i>	<i>93,5 m²</i>		<i>181 m²</i>

Land: kruidige elementen	Noord-Brabant verbreed			Noord-Brabant regulier		
	Gemiddeld oppervlak	aantal bedrijven	Totaal oppervlak	Gemiddeld oppervlak	aantal bedrijven	Totaal oppervlak
ruigte - kruiden	671	3	2,013	0	0	0
weidevogelbeheer (uitgestelde maaidatum)	50,000	1	50,000	0	0	0
weidevogelpakket	0	0	0	0	0	0
botanisch grasland	0	0	0	0	0	0
akkerrand (eenjarig, meerjarig)	2,000	1	2,000	2,378	2	4,755
chemie- en kunstmestvrij	140,000	1	140,000	0	0	0
bonte hooiweide	46,000	1	46,000	0	0	0
bonte weiderand	0	0	0	0	0	0
continue beweiding	12,000	1	12,000	0	0	0
<i>Totaal</i>	<i>921 m²</i>	<i>nvt</i>	<i>252,013 m²</i>	<i>2,378 m²</i>		<i>4,755 m²</i>

- Verplichte braak is niet meegenomen (is onderdeel van de normale bedrijfsvoering voor zowel verbreed als gangbaar).

Land: natte elementen

Land: natte elementen	Groningen MFL			Groningen regulier		
	Gemiddeld oppervlak	aantal bedrijven	Totaal oppervlak	Gemiddeld oppervlak	aantal bedrijven	Totaal oppervlak
Poel	0	0	0	0	0	0
Rietberm	304	4	1,215	24,000	1	24,000
Kolk	867	2	1,733	0	0	0
<i>Totaal</i>	<i>1171</i>	<i>nvt</i>	<i>2,948 m²</i>	<i>24 m²</i>		<i>24 m²</i>
Rietberm (in m1)	174	4	695	8,000	1	8,000

Land: natte elementen	Noord-Brabant MFL			Noord-Brabant regulier		
	Gemiddeld oppervlak	aantal bedrijven	Totaal oppervlak	Gemiddeld oppervlak	aantal bedrijven	Totaal oppervlak
Poel	912	2	1,824	0	0	0
Rietberm	825	4	3,300	835	3	2,506
Kolk	0	0	0	0	0	0
<i>Totaal</i>	<i>1737 m2</i>	<i>nvt</i>	<i>5,124 m2</i>	<i>835 m2</i>		<i>2,506 m2</i>
Rietberm (in m1)	270	4	1,080	429	3	1,288

Opmerking bij tabellen: rietbermen langs sloten zijn beeldbepalende elementen door hun lengte en hoogte, maar hebben vaak een klein oppervlak doordat ze erg smal zijn. Rietbermen zijn hierom ook opgenomen in strekkende meters.

